

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної безпеки

Кафедра правознавства

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ОСІПЧУК МАКСИМ ВІКТОРОВИЧ

УДК 340.132.627

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Неофіційне тлумачення норм права

081 «Право»

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Осіпчук М.В.

Керівник роботи
Пархоменко Наталія Миколаївна
доктор юридичних наук,
професор

Житомир – 2021

Висновок кафедри правознавства за результатами попереднього захисту:
до захисту допущено

Протокол засідання кафедри правознавства № __ від «__» _____ 2021 р.

Завідувач кафедри правознавства

к.ю.н., доцент

Р. Д. ЛЯШЕНКО

(підпис)

«__» _____ 2021 р.

Результати захисту випускної кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Осіпчук Максим Вікторович
захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(підпис)

Святогор Т. П.

АНОТАЦІЯ

Осіпчук М. В. Неофіційне тлумачення норм права. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 081 – Право. – Поліський національний університет, Житомир, 2021.

У кваліфікаційній роботі проведено аналіз неофіційного тлумачення, яке має свої особливості в порівнянні з офіційним тлумаченням норм права.

У роботі з'ясовано теоретичні та практичні аспекти неофіційного тлумачення норм права, досліджено його юридичну природу, визначено відмінності неофіційного тлумачення від офіційного, виокремлено види неофіційного тлумачення.

Значну увагу приділено застосуванню неофіційного тлумачення правових норм у правотворчій та юридичній практиці.

Ключові слова: неофіційне тлумачення, доктринальне тлумачення, судова практика, правотворчість, правозастосування.

SUMMARY

Osipchuk M. V. Unofficial interpretation norms of law. – Manuscript qualification work.

Qualifying work for a master's degree in specialty 081 – Law. – Polissya National University, Zhytomyr, 2021.

The qualification work analyzes the unofficial interpretation, which has its own features in comparison with the official interpretation of the law.

The paper clarifies the theoretical and practical aspects of the unofficial interpretation of the law, examines its legal nature, identifies the differences between the unofficial and official interpretations, identifies the types of unofficial interpretation.

Considerable attention is paid to the application of unofficial interpretation of legal norms in lawmaking and legal practice.

Key words: unofficial interpretation, doctrinal interpretation, judicial practice, lawmaking, law enforcement.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. НЕОФІЦІЙНЕ ТЛУМАЧЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	
1.1 Поняття та ознаки неофіційного тлумачення	9
1.2 Компетентно-правове тлумачення: сутнісна характеристика	14
1.3 Компетентно-неправове та буденне тлумачення	19
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	23
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ НЕОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ У ПРАВОТВОРЧІЙ І ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ	
2.1 Вплив неофіційного тлумачення на нормотворчість	24
2.2 Значення неофіційного тлумачення норм права у правозастосовній практиці	28
2.3 Неофіційне тлумачення та правова доктрина	32
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	36
ВИСНОВКИ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40

ВСТУП

Актуальність теми. Специфіка тлумачення юридичних текстів обумовлена особливостями права, а саме: його системністю, абстрактністю правових норм, необхідністю їх однакового розуміння та застосування, використанням специфічної правничої термінології, оціночних понять тощо. Наразі дослідження питань, пов'язаних із тлумачення норм права є надзвичайно актуальним, адже Україна стоїть на шляху реформаційних змін та процесів, спрямованих на побудову сильної та розвиненої правової держави, що полягає у вдосконаленні національного законодавства та його гармонізації відповідно до вимог і стандартів, поставлених перед нашою державою Європейським Союзом. Щодня кількість нормативно-правових актів суб'єктів публічної влади збільшується у геометричній прогресії. Проте збільшення кількості, на жаль, знижує їх якість, що зумовлює необхідність їх роз'яснення. Причому на практиці часто приходиться звертатися саме до неофіційного тлумачення, адже звернення до офіційного тлумачення потребує достатньо часу та наявності відповідних повноважень.

Неофіційне тлумачення – це роз'яснення норм права, що здійснюється не уповноваженими на те суб'єктами. Таке тлумачення не має юридичної сили і не може викликати правових наслідків. На сьогодні, даний вид тлумачення є заслугою увагу, з огляду на те, що має значний вплив на практику реалізації норм права та здійснюється переважно науковцями, що з часом впливає на процеси нормотворення. Проте слід визнати, що неофіційне тлумачення як вид інтерпретації має безліч протиріч та недоліків.

Слід зазначити, що питання, пов'язані з тлумаченням норм права, його реалізацією в юридичній практиці досліджували такі учені, як: С. Алексєєв, Ю. Власов, Л. Воеводіна, М. Вопленко, Д. Гаврилов, А. Заєць, О. Зайчук, Д. Керімов, С. Комаров, В. Лазарєв, Д. Михайлович, М. Оніщук, П. Рабінович, Л. Соцура, Ю. Тихомиров, Ю. Тодика, С. Федик, В. Хропанюк, О. Черданцев та ін. Однак, дослідження цих вчених здебільшого були спрямовані на

теоретичні аспекти тлумачення права в цілому. Що ж стосується різновидів тлумачення правових норм, то вчені здебільшого акцентували свою увагу на офіційному тлумаченні, натомість неофіційне тлумачення на сьогоднішній день залишається менш дослідженим та недостатньо вивченим.

Тому дана тема вирізняється актуальністю, адже стосується одного з розповсюджених видів тлумачення правових норм сьогодення – неофіційного тлумачення, яке має свої особливості, що потребують детального вивчення і наукового обґрунтування, що, в свою чергу, дозволить глибше переосмислити значення неофіційного тлумачення у юридичній практиці в цілому, а також визначити його роль у правотворчій та правозастосовній діяльності зокрема.

Мета роботи полягає в проведенні аналізу теоретичних та практичних засад неофіційного тлумачення норм права, дослідженні їх юридичної природи, визначенні відмінностей неофіційного тлумачення від офіційного, дослідженні видів неофіційного тлумачення.

Відповідно до мети, **завданнями** даного дослідження є:

- визначення поняття та ознак неофіційного тлумачення;
- дати сутнісну характеристику компетентно-правовому тлумаченню;
- дослідити компетентно-неправове та буденне тлумачення;
- з’ясувати вплив неофіційного тлумачення на нормотворчість;
- проаналізувати значення неофіційного тлумачення у правозастосовній практиці;
- встановити зв'язок неофіційного тлумачення та правової доктрини.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі неофіційного тлумачення норм права.

Предметом дослідження є неофіційне тлумачення норм права.

Методи дослідження. Для дослідження особливостей та проблем реалізації неофіційного тлумачення норм права було використано філософсько-світоглядні, а також загальнонаукові та спеціально-наукові

методи, серед яких: аналітичний – при здійсненні аналізу чинного законодавства, а також спеціальної наукової літератури; конкретно-пошуковий – при доборі матеріалу стосовно досліджуваної теми; узагальнюючий, а також методи індукції та дедукції – при обґрунтуванні власних висновків; спеціально-юридичний – при використанні у своїй роботі відповідних юридичних термінів та понять.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що результати даної роботи можуть бути використані у науково-дослідній роботі при вивченні впливу актів неофіційного тлумачення на правозастосовну діяльність та у практичній діяльності органів публічної влади.

Апробація результатів дослідження. Окремі результати та висновки, отримані в ході проведеного дослідження, були предметом обговорення на засіданні кафедри правознавства Поліського національного університету та науково-практичних конференціях: міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи» (Львів, 17–18 вересня 2021 р.); ІІ Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Правова політика України: історія та сучасність» (Житомир, 8 жовтня 2021 року); міжнародній науково-практичній конференції «Механізми управління розвитком територій» (Житомир, 27-29 жовтня 2021 р.).

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, які містять шість підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (40 найменувань).

РОЗДІЛ 1

НЕОФІЦІЙНЕ ТЛУМАЧЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

1.1 Поняття та ознаки неофіційного тлумачення

У юридичній науковій літературі зазначається, що важливу роль з-поміж видів юридичної діяльності займає тлумачення норм права, спрямоване на забезпечення нормотворчості та правозастосовної діяльності з метою підвищення їхньої ефективності. Це підтверджує додаткові можливості неофіційного тлумачення права, оскільки останнє є допоміжною формою юридичної діяльності, що визначає його місце й у системі засобів і методів пізнання правових явищ. Крім того, роль і місце неофіційного тлумачення в системі засобів та способів пізнавальної та роз'яснювальної діяльності визначаються наступними факторами: політичною значимістю глибинних перетворень у суспільстві та державі, підвищенням правової активності суб'єктів права; демократизацією правової політики, відтак неофіційне тлумачення відкриває нові можливості для підвищення якості правової свідомості; зростанням ролі права як засобу суспільного прогресу та цінністю прав людини [1, с. 102].

Тлумачення (інтерпретація) правових норм поділяється на певні види, при цьому за основу для його класифікації беруться різні критерії. Так, одним із важливих та вирішальних критеріїв поділу юридичного тлумачення є коло суб'єктів, які можуть здійснювати інтерпретацію норм права. Виходячи з цього, тлумачення буває офіційне та неофіційне. Однак, беручи до уваги те, що предметом даного дослідження є неофіційне тлумачення, то і акцентувати свою увагу я буду саме на ньому.

М. Воппенко під неофіційним тлумаченням розуміє роз'яснення змісту права, здійснюване неуповноваженими суб'єктами, що не є обов'язковим [2, с. 16].

В.О. Котюк зазначає, що «неофіційне тлумачення — це таке роз'яснення норм права, яке дається неофіційними суб'єктами, воно не має загальнообов'язкового характеру для суб'єктів суспільних відносин, так як не забезпечується державним примусом» [3, с. 184].

Н.М. Крестовська говорить, що «неофіційне тлумачення норм права здійснюється суб'єктами, які не мають на те формальних повноважень (учені-юристи, адвокати, юрисконсультанти і навіть непрофесіонали) і є юридично необов'язкове» [4].

На думку О. Ф. Скакун, «неофіційне тлумачення має силу громадської думки, індивідуального авторитету особи інтерпретатора, формує те інтелектуально вольове і морально юридичне середовище, з якого правозастосувачі та інші зацікавлені особи черпають свої уявлення про законність і справедливість вирішення юридичної справи» [5, с. 450].

Загалом, дослідивши наукові думки у спеціальній юридичній літературі, слід зазначити, що неофіційне тлумачення норм права трактується, в цілому, як таке, що здійснюється не уповноваженими суб'єктами, має своєю метою роз'яснення правових норм, однак дане тлумачення не має жодної юридичної сили, а тому не є загальнообов'язковим для відповідних осіб і, як результат, не викликає будь-яких правових наслідків.

Визначивши поняття неофіційне тлумачення норм права, та, здійснивши узагальнення ознак юридичного тлумачення в цілому, можна виокремити ряд ознак, які притаманні неофіційному тлумаченню правових норм, а саме: неофіційне тлумачення являє собою певну інтелектуальну (розумову) діяльність відповідних суб'єктів, зокрема: вчених вузів, науково-дослідних установ; юристів-практиків; осіб, які не працюють у сфері права; неофіційне тлумачення спрямоване на роз'яснення та з'ясування змісту відповідних правових норм; неофіційне тлумачення має уточнюючий характер — спрямоване на конкретизацію правових норм. Тобто, іншими словами можна сказати, що неофіційне тлумачення є своєрідним «посередником» між загальною нормою і життєвою ситуацією, в якій ця норма реалізується (в

межах цього тлумачення). Неофіційне тлумачення є видом юридичної діяльності, яка в процесі здійснення дозволяє певним чином відобразити специфіку конкретних суспільних відносин, їх розвиток, не змінюючи при цьому вихідної норми; неофіційне тлумачення правових норм має опосередкований характер. У процесі здійснення неофіційного тлумачення застосовуються знання, які опосередковують з'ясування змісту правової норми; неофіційне тлумачення ґрунтується на відповідних принципах – принципи даного тлумачення являють собою певні вимоги, що ставляться безпосередньо до здійснення процесу пізнання змісту норм права; дане тлумачення являє собою суб'єктивний процес пізнання – тобто неофіційне тлумачення це процес, що здійснюється відповідним колом суб'єктів – інтерпретаторами, під час якого повинно враховуватися те, як дані особи розуміють ту чи іншу сферу, що захищається правом [6, с. 123].

Виходячи з вище перелічених ознак, які притаманні неофіційному тлумаченню норм права, можна визначити принципи даного тлумачення, на основі яких здійснюється неофіційне тлумачення та які безпосередньо впливають на його якість. Як зазначає, з цього приводу, Ю. М. Тодика принципи тлумачення права становлять цілісну взаємопов'язану систему, застосування якої в сукупності дозволяє на високому рівні здійснювати офіційне і неофіційне тлумачення правових приписів [7, с. 134]. Л. Соцуро виокремлює такі принципи неофіційного тлумачення: демократизм, науковість, точність і ясність, єдність теорії і практики, конкретизуючої діяльності [1, с. 33].

Таким чином, слід запропонувати власний перелік засад (принципів), що чітко підкреслять особливості саме неофіційного тлумачення правових норм. Зокрема: принцип неупередженості – відповідний суб'єкт, що здійснює неофіційне тлумачення, може мати власну думку щодо змісту тієї чи іншої правової норми, відстоювати свою позицію, при цьому не підтримуючи думки інших суб'єктів, з якими він не погоджується. Даний аспект є досить важливим і корисним для юридичної практики та певним чином може вплинути, в

майбутньому, на офіційне тлумачення; принцип обґрунтованості висновків – суб'єкт неофіційного тлумачення повинен чітко та зрозуміло обґрунтувати власну позицію у результаті здійснення ним даного тлумачення; принцип всебічності – суб'єкт, який здійснює неофіційне тлумачення повинен оцінити інтерпретуючу норму права з усіх можливих аспектів і лише потім дана особа може надавати обґрунтований висновок щодо змісту (смислу, мети) тієї чи іншої правової норми; принцип однозначності – хоч неофіційне тлумачення норм права не має юридично обов'язкової сили, воно не є легальним, проте, все ж таки даний вид тлумачення має певний вплив на офіційне тлумачення, тому цей аспект повинні враховувати суб'єкти, які здійснюють неофіційне тлумачення правових норм. Тобто, дане тлумачення має базуватися на чіткому, повному та глибокому розумінні відповідної норми, а суб'єкт, що його здійснює повинен надавати роз'яснення цієї норми без зміни її змісту (смислу, мети).

Ознайомившись з поняттям неофіційного тлумачення правових норм, визначивши його ознаки та принципи, можна здійснити порівняння неофіційного та офіційного тлумачення, що, в свою чергу, допоможе з'ясувати у чому полягає відмінність цих двох різновидів юридичного тлумачення. Отож, до відмінностей неофіційного та офіційного тлумачення належать: неофіційне тлумачення можуть надавати: вчені вузів чи працівники науково-дослідних установ; юристи-практики – судді, прокурори, адвокати, працівники юридичних служб, особи, що працюють в редакціях юридичних журналів або газет тощо; особи, які не є фахівцями у галузі права, натомість офіційне тлумачення здійснюється більш вузьким колом суб'єктів, до компетенції яких входить безпосередньо функція тлумачення норм права (нормотворчі органи; судові органи, наприклад Конституційний суд, Пленум Верховного Суду, Європейський Суд з прав людини; міністерства; місцеві державні адміністрації тощо); результатом неофіційного тлумачення норм права є здійснення з'ясування та роз'яснення змісту тієї чи іншої правової норми, що не має обов'язкової сили, натомість офіційне тлумачення полягає у

роз'ясненні змісту відповідної норми права, що має юридично обов'язкову силу абсолютно для всіх осіб, які застосовують та реалізують на практиці інтерпретовану норму (норми).

На основі вище зазначеного, можна побачити, що відмінність між неофіційним та офіційним тлумаченням правових норм полягає у тому, які суб'єкти можуть здійснювати дані види юридичного тлумачення, а також в характері неофіційного і офіційного тлумачення, тобто в їх обов'язковості та необов'язковості для органів (суб'єктів), які здійснюють правозастосовну діяльність.

Отже, підсумовуючи усе вище викладене, можна зробити висновок, що неофіційне тлумачення норм права є одним із видів юридичного тлумачення, мета якого полягає у здійсненні з'ясування та роз'яснення змісту (сміслу) відповідних правових норм для того, щоб вони, їх ціль та значення стали більш зрозумілими для простих пересічних громадян, щоб люди могли орієнтуватися у нормах, які стосуються їхнього суспільного життя, прав, законних інтересів тощо. Неофіційне тлумачення може здійснюватися будь-яким суб'єктом права, а інколи це можуть бути особи, діяльність яких не пов'язана зі сферою права. Неофіційне тлумачення має свої особливості, що чітко прослідковуються завдяки його ознакам. Так, характерною ознакою неофіційного тлумачення є можливість відповідного суб'єкта вільно висловити власну думку, щодо змісту певної норми права (норм права), тобто даний вид тлумачення дозволяє інтерпретувати правову норму, шляхом реалізації особою власного, суб'єктивного процесу пізнання. Окрім цього, неофіційне тлумачення здійснюється на основі певних принципів, зокрема: неупередженості, демократизму, всебічності, точності та ясності, обґрунтованості висновків тощо. Також, було з'ясовано, що неофіційне тлумачення має певну відмінність від офіційного. Зокрема, різниця між цими двома різновидами юридичного тлумачення полягає у колі суб'єктів, які можуть здійснювати дані види тлумачення, а також в їх обов'язковості та

необов'язковості для органів (суб'єктів), які безпосередньо здійснюють правозастосовну діяльність [8, с. 12].

1.2 Компетентно-правове тлумачення: сутнісна характеристика

Неофіційне тлумачення правових норм є одним із видів юридичного тлумачення. Натомість, неофіційне тлумачення, так само має свої відповідні різновиди. Беручи до уваги те, що неофіційне тлумачення відрізняється від офіційного характером здійснення, тобто за визначенням обов'язковості, та колом суб'єктів, які мають право здійснювати ці види тлумачень, неофіційне тлумачення за характером діяльності суб'єктів поділяють на: компетентно-правове (компетентно-юридичне); компетентно-неправове (компетентно-неюридичне); буденне (буденне).

Однією із цілей даного дослідження є ознайомлення та більш глибоке вивчення різновидів неофіційного тлумачення, тому наступні підрозділи будуть присвячені саме цьому питанню.

Отож, першим різновидом неофіційного тлумачення норм права є компетентно-правове тлумачення.

Компетентно-правове тлумачення – це тлумачення правових норм, що базується на відповідних професійних знаннях певних суб'єктів, які є фахівцями у галузі права. Висновки, які є результатом здійснення такого тлумачення, дуже часто на практиці стають основою, правовим підґрунтям змісту офіційного тлумачення норм права, однак, враховуючи, що це є різновид неофіційного тлумачення, даний вид інтерпретації правових норм не має обов'язкової сили [9, с. 120].

Компетентно-правове тлумачення, в свою чергу, поділяється на доктринальне або наукове, а також на компетентно-юридичне, яке деякі вчені називають як професійне (практичне). Доктринальне тлумачення – це такий вид неофіційної інтерпретації, який полягає у здійсненні з'ясування та роз'яснення змісту відповідної правової норми ученими, працівниками

науково-дослідних установ, навчальних юридичних закладів. Зовнішнім (кінцевим) проявом даного тлумачення є різноманітні науково-практичні коментарі, в тому числі й коментарі до норм законодавства, експертні висновки, наукові публікації тощо [9, с. 120].

Як зазначає Є. Євграфова, практика реалізації правових норм показує, що їх доктринальне тлумачення здійснюється шляхом використання, по-перше, певних наукових розробок, результатів дослідження конкретних проблем права і держави. Передусім це кандидатські та докторські дисертації, монографії, наукові статті, матеріали науково-практичних конференцій і т. д. Їх особливість полягає в тому, що безпосередньо вони ніби не стосуються тлумачення конкретних норм права (закону), разом з тим, описані в таких дослідженнях правові та державні явища і сформульовані у них висновки, скажімо щодо права приватної власності, сумісництва посадових осіб, природи та прав акціонерного товариства тощо, можуть за умови їх знання, сприяти з'ясуванню дійсного смислу відповідних норм права (закону) і, таким чином, подолати неоднозначне розуміння їх смислу і змісту [10, с. 50]. Однак, Є. Євграфова вказує на певні проблематичні аспекти доктринального тлумачення, а саме на наявність у правовій науці абсолютно різних, несхожих і часто суперечливих одна одній позицій, ідей, концепцій щодо одного і того самого питання [10, с. 51]. Така існуюча ситуація представляє собою багато труднощів, в першу чергу, для суб'єктів, що здійснюють тлумачення. Звичайно, кожен суб'єкт даного тлумачення самостійно може обирати для себе будь-яку позицію чи підтримувати будь-яку теорію, яка стане основою під час надання цією особою ґрунтовного висновку щодо змісту певної правової норми, але разом з тим, це не означатиме, що він не буде нести юридичну відповідальність за рішення, прийняте на підставі здійснення інтерпретації тієї чи іншої норми права [10, с. 51].

Як бачимо, доктринальне тлумачення норм права має як позитивні, так і негативні сторони. Однак, дане тлумачення має неабияке значення та певний вплив на офіційне тлумачення і займає достатньо важливе місце у сфері

юридичного тлумачення в цілому. Можна навести безліч прикладів доктринального тлумачення у правовій науці, які надають вагомий внесок в юридичну практику, проте аби зрозуміти усю важливість цього тлумачення достатньо зазначити лише декілька із багатьох, найбільш цікаві [9, с. 121]. Зокрема, яскравими прикладами доктринального тлумачення норм права є: дисертація М. І. Легенького на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері освіти» [11], в якій автор здійснює неофіційне доктринальне тлумачення норм українського та міжнародного освітнього законодавства; дисертація С. В. Рівчаченка на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів як спосіб протидії корупції» [12], у якій автор детально з'ясовує та роз'яснює зміст норм вітчизняного та зарубіжного корупційного законодавства, застосовуючи, безпосередньо, методи неофіційного доктринального тлумачення; монографія О. В. Голіної «Договори про надання послуг у сфері господарювання» [13], монографія В. А. Васильєвої «Корпоративне право України: проблеми теорії та практики» [14], монографія В. В. Джуны «Соціологія конституційного права. Соціокультурні підстави європейського конституціоналізму» [15], у яких автори здійснюють доктринальне тлумачення норм господарського, корпоративного та конституційного законодавства не лише України, а й іноземних держав; висновок Ради науково-правових експертиз при Інституті держави та права ім. В. М. Корецького НАН України щодо рішення Київради від 03.09.2015 №943/1807 [16]; Всеукраїнський науково-теоретичний семінар «Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу» 20 грудня 2020 року [17]; теоретичний семінар «Правила посвідчення договорів відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення», проведений 22 вересня 2021 року [18] тощо.

Ще одним різновидом компетентно-правового тлумачення є професійне (практичне) тлумачення норм права. Компетентно-юридичне тлумачення – це

тлумачення, метою якого є з'ясування, а також роз'яснення змісту, мети відповідної правової норми, що здійснюється фахівцями у галузі права, а саме юристами-практиками, наприклад: прокурорами, адвокатами, суддями, посадовими особами державного апарату, кваліфікованими працівниками юридичних служб, працівниками редакцій офіційних юридичних журналів чи газет тощо [9, с. 121].

Влучним прикладом компетентно-юридичного тлумачення можна вважати окрему думку судді Конституційного Суду України С. В. Шевчука стосовно Ухвали Великої палати Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» [19].

Прикладом компетентно-юридичного тлумачення можна вважати окрему думку судді Конституційного Суду України Саса С.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [20]. У своїх окремих думках, судді Конституційного суду України виклали власні позиції щодо піднятих питань, роз'яснюючи зміст певних правових норм, застосовуючи при цьому власні професійні навички та практичний досвід [9, с. 121-122].

Окрім цього, прикладом компетентно-юридичного тлумачення правових норм можна вважати публікацію [9, с. 122] юридичної електронної газети А. Черевка щодо кримінального провадження за підробку медсертифікатів [21] та О. Пахаренка про митні заходи захисту прав ІВ, в якій фахівці здійснюють неофіційне тлумачення митного законодавства [22] тощо.

Отже, щодо видів неофіційного тлумачення слід зазначити, що неофіційне тлумачення норм права поділяється на: компетентно-правове, компетентно-неправове та буденне.

Компетентно-правове тлумачення – це вид неофіційного тлумачення, що полягає у здійсненні тлумачення норм права, яке базується на відповідних знаннях певного суб'єкта (фахівця) у правовій галузі. Компетентно-правове тлумачення, в свою чергу, поділяється на доктринальне та компетентно-юридичне тлумачення. Доктринальне тлумачення – це тлумачення, що здійснюється вченими юридичних вузів або працівниками науково-дослідних установ, результати якого відображаються у різноманітних науково-практичних коментарях, кандидатських чи докторських дисертаціях, наукових статтях, монографіях, експертних висновках, лекціях теоретичних та практичних семінарів тощо [9, с. 122].

Натомість, компетентно-юридичне тлумачення – це тлумачення, яке здійснюється фахівцями у галузі права, тобто юристами-практиками, зокрема: суддями, прокурорами, адвокатами, редакціями офіційних юридичних журналів чи газет, кваліфікованими працівниками юридичних служб тощо. Іншими словами можна сказати, що компетентно-юридичне тлумачення полягає у процесі з'ясування та роз'яснення смислу, мети правових норм і здійснюється фахівцями, які мають вищу юридичну освіту або досвідченими практикуючими юристами [9, с. 122].

Необхідно зазначити, що доктринальне та компетентно-юридичне тлумачення норм права мають значний вплив як на нормотворчу, так і правозастосовну діяльність, хоч і являють собою різновиди неофіційного тлумачення. Це пояснюється тим, що висновки, які є результатом здійснення цих видів тлумачення, часто містять теорії, концепції та ідеї фахівців, що можуть бути досить корисними та цікавими у практиці офіційного тлумачення [9, с. 122].

1.3 Компетентно-неправове та буденне тлумачення

Дане дослідження, в першу чергу, спрямоване на детальне вивчення різновидів неофіційного тлумачення правових норм. У попередньому підрозділі ми ознайомились з одним із видів даного тлумачення, а саме – з професійно-правовим (компетентно-юридичним) тлумаченням норм права. Однак, існує ще два різновиди неофіційного тлумачення це компетентно-неправове та буденне тлумачення. Тому даний підрозділ буде направлений безпосередньо на розкриття поняття та змісту цих видів неофіційного тлумачення.

Отож, компетентно-неправове тлумачення є невід’ємною частиною неофіційного тлумачення правових норм, проте воно вже немає такого тісного зв’язку із сферою права. Як зазначає О. Ф. Скакун «компетентно-неюридичне (компетентно-неправове) тлумачення – це з’ясування і роз’яснення змісту (смислу, мети) норм права, що здійснюється фахівцями неюридичних галузей науки – біології, медицини, економіки, екології, фізики, політики та інше» [5, с. 451]. Досить цікавим є пояснення, яке доктор юридичних наук надає стосовно значення компетентно-неправовго тлумачення. Зокрема, професорка акцентує увагу на тому, що особливого значення даний вид тлумачення набуває при застосуванні спеціальних законів (тобто це закони, які регулюють суспільні відносини в певній сфері права) про трансплантацію органів, психіатричну допомогу, трубопровідний транспорт, атомні електростанції, режим інвестиційної діяльності тощо [5, с. 451].

Вчений А. М. Завальний дає іншу назву терміну компетентно-неправове тлумачення. Так, він зазначає, що таке тлумачення правових норм є службовим тлумаченням, яке здійснюється представниками інших професій, досвідченими в питаннях права (начальники навчальних центрів, відділів та інші) [23, с. 163-164].

Що стосується прикладів компетентно-неправового тлумачення норм права, то їх можна навести достатньо багато аби зрозуміти, що інтерпретувати

правові норми можуть не лише фахівці у галузі права, а й будь-які інші суб'єкти, що мають відповідні знання у суміжних з правом галузях науки. Так, яскравим прикладом можна назвати ситуацію, коли кваліфіковані медики, згідно Закону України «Про Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-ХІІ від 19.11.1992 року [24], роз'яснюють простим громадянам зміст норми права, що передбачає надання первинної і вторинної медичної допомоги або здійснюють інтерпретацію норми, яка дає громадянам можливість забезпечення їх лікарськими засобами та імунобіологічними препаратами через заклади охорони здоров'я, або роз'яснюють у яких випадках та які категорії осіб мають право на безплатне чи пільгове забезпечення протезною допомогою відповідно до чинного законодавства.

Також, можна навести приклад неофіційного роз'яснення правової норми екологами, а саме, коли фахівці у цій галузі інтерпретують норму, що передбачає право громадян на доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища, відповідно до статті 9 та 25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-ХІІ від 25.06.1991 року [25], або здійснюють роз'яснення змісту норми Закону України «Про відходи» № 187/98-ВР від 05.03.1998 року для пересічних громадян, яка передбачає відшкодування шкоди, що була заподіяна їхньому здоров'ю та майну, в результаті порушення вимог законодавства про відходи [26].

Ще одним прикладом компетентно-неправового тлумачення є здійснення роз'яснення істориками-фахівцями, що працюють у Національному архівному фонді, змісту норми права, зазначеної у статті 15 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» № 3814-ХІІ від 24.12.1993 року, яка передбачає право громадян України на користування документами, що належать до Національного архівного фонду або їх копіями на підставі особистої заяви та документа, що посвідчує особу [27].

Коротко підсумовуючи вище викладене, можна зробити висновок, що компетентно-неправове тлумачення норм права сприяє більш чіткому

розумінню та усвідомленій реалізації відповідної правової норми (правових норм) на практиці, а саме у певній галузі, в якій суб'єкт даного тлумачення має відповідні знання та є достатньо компетентним.

Останнім різновидом неофіційного тлумачення норм права є буденне, а деякі вчені називають його як буденне, тлумачення. Так, О. Ф. Скакун пояснює, що «буденне тлумачення полягає у з'ясуванні та роз'ясненні змісту (смислу, мети) норм права, яке здійснюється будь-якими суб'єктами права на основі життєвого досвіду, фактів повсякденного життя відповідно до рівня їх правосвідомості, юридичної освіченості» [5, с. 451]. Досить цікавим та неординарним, з правового аспекту, є пояснення цієї професорки, що «буденне тлумачення норм виражає правові почуття, емоції, уявлення, які діють у сфері психіки особи у зв'язку з використанням прав, виконанням обов'язків, додержанням заборон, а також ставлення до права в цілому і конкретного нормативно-правового акта зокрема» [5, с. 451-452].

Не менш цікавою є думка, що буденне (буденне) тлумачення норм права здійснюється суб'єктами, які не мають спеціальних знань у сфері права. Таке тлумачення здійснюється переважно на підставі власного життєвого досвіду. Наприклад, з'ясування для себе та роз'яснення своїм друзям основних положень того або іншого Закону України чи, скажімо, певного Указу Президента України домогосподаркою [28].

Отже, можна зробити висновок, що суб'єктами повсякденного тлумачення норм права є будь-яка особа, тобто кожен із нас. Не дивлячись на те, що ми можемо не бути кваліфікованими фахівцями у галузі права, це нам не перешкоджає жодним чином здійснювати власне тлумачення тієї чи іншої правової норми на рівні нашого повсякденного життя, виходячи із особистого життєвого досвіду та власної правосвідомості.

Завершити хочу словами із одного крилатого латинського вислову: «Expressum facit cessare tacitum» – якщо законодавець чітко викладає свою думку, то ми не маємо права приписувати йому те, що нам заманеться. Тобто, якщо законотворець створить норму, яка не буде мати певних суперечностей

чи неоднозначного змісту, а навпаки, буде чіткою і достатньо зрозумілою як для фахівців у галузі права, так і для пересічних громадян, що не мають юридичної освіти, це не залишить місця для вільного тлумачення змісту цієї правової норми.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Неофіційне тлумачення відіграє важливу роль та має неабиякий вплив на офіційне тлумачення норм права, адже воно створює певне інтелектуальне юридичне середовище, за допомогою якого фахівці у галузі права мають змогу формувати власне уявлення про принцип законності у юриспруденції в цілому, а також про принцип справедливості, що є основою у вирішенні будь-яких юридичних справ на практиці.

2. Компетентно-правове тлумачення, в свою чергу, поділяється на доктринальне та компетентно-юридичне тлумачення. Доктринальне тлумачення – це тлумачення, що здійснюється вченими юридичних вузів або працівниками науково-дослідних установ, результати якого відображаються у різноманітних науково-практичних коментарях, кандидатських чи докторських дисертаціях, наукових статтях, монографіях, експертних висновках, лекціях теоретичних та практичних семінарів тощо [9, с. 122].

3. Компетентно-неправове тлумачення полягає у здійсненні з'ясування та роз'яснення певних правових норм суб'єктами, які мають спеціальну компетенцію, тобто вони є кваліфікованими фахівцями у суміжних до правової науки галузях, і які володіють відповідними знаннями у даних сферах діяльності. Метою буденного тлумачення є, так само як і компетентно-неправового, з'ясування та роз'яснення змісту (сміслу) правових норм, однак, на відміну від компетентно-неюридичного тлумачення, буденне тлумачення здійснюється будь-якими особами, які не мають спеціальної юридичної освіти чи практичного досвіду у правовій сфері, але вони можуть тлумачити зміст тієї чи іншої норми права на побутовому рівні, виходячи із власного життєвого досвіду та правосвідомості.

РОЗДІЛ 2

РОЛЬ НЕОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ У ПРАВОТВОРЧІЙ І ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ

2.1 Вплив неофіційного тлумачення на нормотворчість

Попередній розділ даної роботи був присвячений детальному та глибокому дослідженню неофіційного тлумачення норм права. Зокрема, було розкрито поняття неофіційного тлумачення, визначено характерні ознаки даного виду тлумачення та принципи, на основі яких здійснюється процес неофіційного тлумачення правових норм, проведено порівняння неофіційного і офіційного тлумачення та виявлено головні відмінності цих двох різновидів юридичного тлумачення, детально досліджено усі види неофіційного тлумачення та визначено особливості кожного з них. Звичайно, усі ці аспекти є важливими і корисними, з точки зору теорії права, однак, не менш значимим є питання практики, адже юридична сфера – це перш за все можливість застосування та реалізації певних навичок, умінь та знань. Тому, постало дуже важливе питання, а саме: яке значення має неофіційне тлумачення в цілому та яка його роль у нормотворчій та правозастосовній діяльності ?

Отож, другий розділ цієї роботи буде присвячений дослідженню та правовому аналізу взаємозв'язку неофіційного тлумачення норм права із правотворчою та правозастосовною діяльністю, а також його безпосередньому впливу на ці сфери.

Неофіційне тлумачення правових норм являє собою вид юридичного тлумачення, метою якого є з'ясування та роз'яснення змісту відповідної норми права, що здійснюється суб'єктами, які не мають спеціальних повноважень. Даний вид тлумачення не є легальним, а тому, як результат, воно не має обов'язкової сили. Однак, разом з тим, це не дає жодних підстав думати, що неофіційне тлумачення не впливає на офіційне тлумачення, і взагалі не має жодної користі для юридичної практики. Так, на підтвердження цієї думки,

професорка О. Ф. Скакун говорить, що тлумачення статті закону професором права допомагає юридичній практиці і здатне вплинути на офіційне тлумачення [5, с. 450].

Не дивлячись на нелегальність неофіційного тлумачення та відсутність у нього загальнообов'язкового характеру, неофіційне тлумачення все ж займає не останнє місце у площині здійснення правотворчої діяльності. Так, вчений С. С. Алексєєв під нормотворчістю розуміє об'єктивно обумовлену, завершальну, у процесі формування права, державну діяльність, у результаті якої воля панівного класу зводиться в закон, в юридичні норми [29, с. 244].

Дещо інакше пояснює термін нормотворчість П. М. Рабінович. Зокрема він зазначає, що нормотворчістю є діяльність компетентних державних органів, уповноважених державою громадських об'єднань, трудових колективів або (у передбачених законом випадках) усього народу чи його територіальних громад щодо встановлення, зміни чи скасування юридичних норм [30, с. 85].

Досить цікавою є думка, висловлена М. Н. Марченком щодо нормотворчості. Так, вчений акцентує увагу на тому, що даний вид діяльності можна охарактеризувати як процес пізнання й оцінки правових потреб суспільства й держави, формування та прийняття правових актів уповноваженими суб'єктами в рамках відповідних процедур [31, с. 160].

С. М. Гусаров трактує поняття нормотворчості як організаційно оформлену процедурну діяльність державних органів зі створення правових норм чи із визнання правовими вже сформованих, діючих у суспільстві правил поведінки [32, с. 55].

Виходячи із вище викладеного, можна зробити висновок, що нормотворчість являє собою особливу форму діяльності, що здійснюється відповідними державними органами, різноманітними громадськими організаціями або ж самим народом як особисто, так і через певні уповноважені органи (компетентні суб'єкти). Дана діяльність безпосередньо спрямована на встановлення, зміну чи припинення дії тієї чи іншої правової

норми, і полягає у процесі створення та розвитку чіткої, ефективної і міцної системи права. Хочеться також додати, що правотворча діяльність здійснюється на основі таких загальних принципів, як: законності, демократизму, справедливості, гуманізму тощо. Однак, якщо дивитися крізь призму досліджуваного неофіційного тлумачення норм права, то можна виділити й спеціальні принципи правотворчої діяльності, а саме: професіоналізму, оперативності, науковості та інші.

Неофіційне тлумачення норм права посідає не останнє місце у нормотворчості. Як зазначає В. С. Малента неофіційне тлумачення норм права у правотворчій діяльності не є новим явищем у юридичній практиці. Зокрема вчений говорить, що окремі види діяльності, які підпадають під поняття «неофіційне тлумачення» ми знаходимо у працях Платона, Аристотеля, Цицерона. Подібні приклади можна навести і з правотворчої діяльності Володимира Мономаха та Ярослава Мудрого. Першим, хто на території нашої держави здійснював дане тлумачення норм права, можна вважати митрополита Іларіона [33, с. 7]. Як бачимо, поняття неофіційне тлумачення належить до давніх віків, а даний вид інтерпретації у нормотворчості почали застосовувати ще з часів Київської Русі, якщо говорити про Україну.

Взагалі, говорячи безпосередньо про нормотворчість, можна акцентувати на тому, що неофіційне тлумачення відіграло і продовжує відігравати важливу роль у процесі видання нових правових норм. Зокрема, це пояснюється тим, що у такому випадку необхідно здійснити тлумачення вже існуючих правових приписів, норм, тобто з'ясувати їх зміст та мету, адже чинні норми права можуть мати безпосередній зв'язок із нормами, що приймаються. Звичайно, це переважно є завданням офіційного тлумачення. Однак, враховуючи, що правова норма, яка ухвалюється може стосуватися соціальної сфери життя громадян і для них буде важливим знати та розуміти зміст такої норми, то в подібних ситуаціях надзвичайно корисними будуть роз'яснення смислу відповідної норми права, що буде здійснене вченими, працівниками спеціальних науково-дослідних установ чи юристами-

практиками, які є безпосередніми суб'єктами неофіційного тлумачення. Здійснення неофіційного тлумачення правової норми (норм), яка приймається, в першу чергу, є важливим, адже воно націлене на розуміння смислу, мети відповідної норми права пересічними громадянами, а також на підвищення рівня їхньої правосвідомості та правової обізнаності.

Окрім цього, необхідно зазначити, що здійснення відповідними суб'єктами неофіційного тлумачення певним чином впливає на нормотворчість. Так, фахівці, які мають хороші професійні знання, навички та тривалий практичний досвід у сфері права, здійснюючи неофіційне тлумачення відповідних правових норм та детально їх аналізуючи, надають власні висновки, в яких такі особи часто вказують на певні проблемні аспекти. Так, наприклад, у цих висновках вчені зазначають про: суперечності чи прогалини у праві, що можуть виникнути або виникли в результаті прийняття тієї чи іншої норми права [34, с. 57]; невідповідність певної правової норми соціальним умовам і реаліям життя громадян в державі тощо. Також, нерідко суб'єкти неофіційного тлумачення у своїх наукових статтях, науково-практичних коментарях, монографіях [35, с. 60] викладають чіткі, змістовні і обґрунтовані поради чи рекомендації, спираючись на результати власної інтерпретації та проведеного юридичного аналізу норми права (норм). Зокрема, такі рекомендаційні поради найчастіше спрямовані на подолання проблематичних і негативних питань та процесів, які є або можуть стати неминучими результатами правотворчої діяльності, якщо все-таки буде прийнята недопрацьована, неоднозначна за своїм змістом правова норма.

Отже, виходячи із усього вище викладеного, можна зробити узагальнений висновок щодо впливу неофіційного тлумачення на правотворчу діяльність. Так, нормотворчість – це особливий вид діяльності, що здійснюється переважно державними органами, за допомогою якої воля усього народу, певного класу чи окремої соціальної групи виявляється та висловлюється через відповідні уповноважені суб'єкти (органи), і яка

виражається розробкою (створенням) тієї чи іншої правової норми (норм), що в кінцевому результаті зводиться до прийняття певного законодавчого акта.

Неофіційне тлумачення норм права займає особливу, своєрідну «нішу» у нормотворчості. Так, в процесі прийняття нової правової норми, коли необхідно здійснити інтерпретацію вже існуючих норм, що можуть мати безпосередній зв'язок із нормами, які ухвалюються або ж у випадку, коли виникає потреба у здійсненні з'ясування чи роз'яснення змісту та мети проекту відповідного законодавчого акта неофіційне тлумачення відіграє значну роль і має неабиякий вплив на ці правотворчі процеси. Зокрема, суб'єкти неофіційного тлумачення, здійснюючи таке тлумачення правових норм, проектів майбутніх законів надають власні висновки, в яких вони аргументують свої позиції щодо позитивних та негативних аспектів прийняття відповідних норм права чи проектів нових законодавчих актів, вказують на те, які суперечності або колізії у праві виникли чи можуть виникнути в майбутньому, якщо ці норми або проекти будуть прийняті, тощо. Також, суб'єкти неофіційного тлумачення у своїх публікаціях, науково-практичних коментарях, монографіях, дисертаціях часто викладають суб'єктивні, але чітко обґрунтовані рекомендації, які спрямовані на подолання вище вказаних негативних процесів, правових явищ, що є або ж можуть стати неминучими результатами, наслідками здійснення правотворчої діяльності, у випадку прийняття норм права чи проектів, що містять певні недоліки.

2.2 Значення неофіційного тлумачення норм права у правозастосовній практиці

Неофіційне тлумачення норм права має значний вплив на правотворчу діяльність, про що було описано у попередньому підрозділі. Це є дійсно підтверджений факт, який не може бути оспорений. Однак, ми розуміємо, що там, де є правотворча діяльність, там має бути обов'язково і правозастосовна. Тобто, прийняття нових правових норм передбачає, що згодом вони будуть

застосовуватися на практиці. Метою даного підрозділу є розкрити роль, значення неофіційного тлумачення у правозастосовній діяльності. Але, перш ніж перейти до вивчення цього питання, потрібно для початку з'ясувати, що слід розуміти під поняттям правозастосовна діяльність в цілому.

Взагалі правозастосовна діяльність – це діяльність, яка передбачає застосування норм права на практиці відповідними суб'єктами. Як пояснює Г. О. Саміло застосування норм права – це форма їх реалізації, здійснена державою через відповідні органи стосовно конкретних випадків життя [36, с. 28]. Більш обширне трактування поняттю правозастосовна діяльність (застосування норм права) дає професорка О. Ф. Скакун, яка зазначає, що дана діяльність являє собою владно-організаційну діяльність уповноважених державних органів, організацій і посадових осіб, яка здійснюється в процедурно-процесуальному порядку і полягає у реалізації норм права шляхом винесення юридичних рішень щодо конкретних суб'єктів з конкретних питань [5, с. 421]. Учена зазначає, що правозастосовна діяльність полягає у підведенні якоїсь певної життєвої ситуації під відповідну норму права. Результатом такого процесу є винесення спеціального акта про застосування тієї чи іншої правової норми. Окрім цього, вона говорить, що правозастосовна діяльність являє собою важливу правову передумову для реалізації прав і обов'язків безпосередньо на практиці. Неможливо обійти увагою і думку професорки, в якій вона акцентує, що застосування норм права здійснюється, як правило, державними органами і посадовими особами, а у певних ситуаціях – громадськими об'єднаннями. Громадяни не можуть бути суб'єктами застосування норм права, але можуть ініціювати правозастосовну діяльність, наприклад, подати позовну заяву до суду [5, с. 422].

Досить цікаве дає пояснення правозастосовній діяльності кандидат юридичних наук І. Л. Невзоров. Так, він зазначає, що правозастосування характеризується як одна із найважливіших сторін функціонування держави та державного апарату, змістом якої є складна процедура реалізації

матеріального права в процесуальній формі, в результаті чого виникають, змінюються або припиняються правовідносини [37, с. 101].

Не менш обґрунтованим є наступне визначення поняття застосування норм права (правозастосовна діяльність), в якому вказується, що це владна діяльність компетентних державних органів, їхніх посадових осіб та інших, наділених такими повноваженнями суб'єктів, яка має персоніфіковану, тобто індивідуальну спрямованість, здійснюється на основі юридичних фактів та відповідно до вимог конкретних правових норм [38, с. 210].

Д. В. Слинько трактує правозастосовну діяльність як особливий, владний спосіб реалізації права, що супроводжується суворим і точним використанням процесуально-процедурних засобів і спрямована на вирішення конкретної юридичної справи [39, с. 24].

Отже, на основі вище викладеного, можна зробити висновок, що правозастосовна діяльність – особлива, правова форма діяльності держави, що безпосередньо спрямована на забезпечення безперервності процесу, метою якого є реалізація відповідних нормативно-правових розпоряджень, шляхом наділення одних суб'єктів правовідносин правами, а інших учасників цих відносин – юридичними обов'язками. Також, правозастосовну діяльність, з правової точки зору, можна охарактеризувати як процес, який спрямований на детальний розгляд і ефективне вирішення певних індивідуальних справ, що мають важливе юридичне значення.

Неофіційне тлумачення норм права має значний вплив на правозастосовну діяльність. Воно посідає важливе місце у правозастосуванні, так само як і офіційне тлумачення. Зокрема, із усіх існуючих видів неофіційного тлумачення, особливого значення у процесі застосування норм права набув один з різновидів неофіційного тлумачення – професійно-правове або як його ще називають компетентно-юридичне тлумачення.

Так, слід зазначити, що неофіційне тлумачення, у межах професійно-правового тлумачення, відіграє неабияку роль у правозастосовній діяльності, особливо тоді, коли необхідно застосувати на практиці аналогію права. Тобто,

іншими словами це пояснюється таким чином: у випадку виникнення певних неоднозначних, спірних правових відносин, щоб подолати відповідні юридичні колізії, до таких правовідносин будуть застосовуватися загальні засади чинного законодавства, у разі якщо відсутні такі правові норми, які б регулювали подібні відносини. Саме у таких ситуаціях на допомогу приходять рекомендаційні висновки суб'єктів неофіційного тлумачення. Адже, у своїх висновках, що можуть міститися у дисертаціях, монографіях, науково-практичних коментарях тощо, вчені часто здійснюють не лише аналіз правової природи таких відносин, а й надають пропозиції щодо норм, які б могли регулювати такі відносини. Окрім цього, дані суб'єкти одразу здійснюють неофіційне тлумачення відповідних правових норм, надаючи роз'яснення їх змісту у цих висновках. Тобто, таким чином вони, інтерпретуючи норму, обґрунтовують наявний зв'язок між нею та правовими відносинами, в яких присутній неоднозначний, спірний смисл.

Також слід зазначити, що завдяки висновкам, які є результатом здійснення неофіційного тлумачення, збільшується кількість підходів до розуміння норм права. Так, зокрема, таке різноманіття підходів надає більше можливостей не лише для з'ясування змісту і мети певного законодавчого правила (акта, норми, припису), а й для виявлення інтересів та їх правової природи, які є основою тієї чи іншої правової норми. Головним завданням правозастосовної діяльності є пошук і знаходження чітких, обґрунтованих та змістовних відповідей на якусь конкретну проблему юридичного характеру. Враховуючи те, що кожна юридична проблема є індивідуальною, для її вирішення потрібно знайти особливий підхід. І саме в таких випадках на допомогу приходять неофіційне тлумачення, а точніше кажучи – інтерпретаційна діяльність відповідних суб'єктів даного тлумачення.

Отже, враховуючи усе вище викладене, можна зробити висновок, що неофіційне тлумачення норм права має велике значення для правозастосовної діяльності. Адже, суб'єкти, які здійснюють таке тлумачення часто підмічають на перший погляд непомітні, але такі важливі деталі, які суттєво впливають

або можуть вплинути на процес застосування (реалізації) норм права. І хоч, висновки суб'єктів неофіційного тлумачення не мають обов'язкової сили, проте вони є досить важливою базою для офіційного тлумачення, а також відіграють важливу роль як у правотворчій, так і в правозастосовній діяльності.

2.3 Неофіційне тлумачення та правова доктрина

Надзвичайно важливим для вітчизняної юридичної практики, у тому числі і для юридичного тлумачення норм права є зарубіжний досвід, а саме правова доктрина. Адже досвід іноземних держав являє собою хороший приклад для наслідування і може бути достатньо корисним аби створити, побудувати чи удосконалити щось власне, але більш ефективно, стійке та досконале. Не є винятком й правова сфера, яка особливо в нашій державі потребує кардинальних та рішучих змін, необхідних для побудови нової і сильної моделі системи права та, як результат, створення справжньої, високорозвиненої правової держави.

Правову доктрину, як зазначає О. Северінова, «слід відрізнити від близьких, споріднених за змістом юридичних категорій. Як синонім до терміна «правова доктрина» використовується поняття «право юристів», але за своїм змістом «право юристів» охоплює не тільки правову науку, а й судову практику, тобто право, яке створюється юристами-практиками (суддями, адвокатами, прокурорами тощо), тоді як правова доктрина висловлює лише частину панівних у науці правових поглядів концептуального змісту та аксіологічного значення» [40, с. 35]

Слід зазначити, що у переважній більшості країн як романо-германської, так і англо-американської правової системи були прийняті спеціальні нормативні акти, які безпосередньо спрямовані на регулювання відносин, що виникають під час здійснення інтерпретації правових норм. Хоч здебільшого ці нормативні акти акцентують увагу на офіційному тлумаченні норм права,

однак окремі їхні пункти присвячені неофіційному інтерпретуванню [36, с. 100]. Зокрема, даний нормативно-правовий акт передбачає можливість здійснення неофіційного професійно-правового тлумачення актів Парламенту фахівцями у галузі права, які мають відповідні спеціальні знання і досвід у юридичній практиці. Взагалі, досвід Англії щодо неофіційного тлумачення правових норм є досить цікавим. Так, у багатьох випадках, коли відсутнє законодавче встановлення правил офіційного тлумачення правових норм, можуть використовуватися правила неофіційного тлумачення, виходячи із звичайного права. Зокрема, при здійсненні відповідними суб'єктами неофіційного тлумачення будь-яким словам і виразам треба надавати найпоширенішого, звичайного, повсякденного значення. Натомість, розуміння слів в іншому значенні повинно бути обґрунтованим, доведеним іншими способами даного тлумачення, тобто способами, які базуватимуться на науковості та професійних знаннях у галузі права [36, с. 102]. Також, цікавим є англійський досвід щодо здійснення неофіційного компетентно-неправового тлумачення. Так, якщо в законі використані технічні чи спеціальні терміни або норми, значення (мету) яких законодавцем не було визначено, суб'єктам неофіційного компетентно-неправового тлумачення під час здійснення даного тлумачення слід надавати того змісту, який вони мають у відповідних, суміжних праву галузях знань: економіці, політиці, екології тощо [36, с. 102].

Не менш цікавим та корисним є досвід неофіційного тлумачення держав, що належать до романо-германської правової системи. Наприклад, у таких країнах як Болгарія, Угорщина, Польща існують норми, що встановлюють критерії адекватності отриманого результату дійсному змісту правових норм під час здійснення неофіційного тлумачення. Зокрема, у статті 46 Закону Болгарії «Про нормативні акти» зазначається, що: приписи (норми) законодавчих та інших актів можуть неофіційно тлумачитися, але таке тлумачення повинно ґрунтуватися на значенні, яке найбільше відповідає

іншим приписам, нормам або усьому акту, що тлумачиться, головним засадам як права, так і правилам моралі [36, с. 103].

У Німеччині в юридичній практиці теж має місце неофіційне тлумачення правових норм. Німецька правова доктрина досить часто застосовує термін неофіційного тлумачення норм права, що розуміється як нелегальна (не має обов'язкової сили) інтерпретація норм, приписів закону, яка здійснюється різними компетентними органами. Окрім цього, в Німеччині неофіційне тлумачення вважається одним із важливих і достатньо вагомих елементів правозастосовної діяльності. Тобто, можна сказати, що у німецькій правовій доктрині даний вид тлумачення визначається як складовий чинник та невід'ємний критерій національної юридичної практики. Досить цікавим аспектом є те, що у Німеччині розрізняють поняття розуміння і роз'яснення норм, приписів того чи іншого законодавчого акту. Зокрема, роз'яснення змісту відповідної правової норми, шляхом здійснення неофіційного тлумачення, трактується як активний правовий процес, в якому приймають участь не лише правозастосовні органи, а й інші суб'єкти, до компетенції яких входить здійснення неофіційного тлумачення таких норм. Хочеться також відзначити, що німецькою юридичною наукою були розроблені власні критерії неофіційного тлумачення, які застосовуються на практиці. Застосування норм права в даній країні залежить, в тому числі й від результатів неофіційної інтерпретації, вимог обґрунтованості, науковості та професіоналізму. Будь-який нормативно-правовий акт містить деякі ознаки суб'єктивності, але в процесі неофіційного тлумачення можна з'ясувати реальні наміри законодавчого органу, а також дослідити значення і мету відповідної правової норми [36, с. 104].

Отже, враховуючи усе вище викладене, та, здійснивши власний аналіз зарубіжного досвіду застосування в юридичній практиці неофіційного тлумачення норм права, можна зробити висновок, що у країнах як романо-германської, так і англо-американської правової системи процес неофіційного тлумачення є досить поширеним явищем. Дане тлумачення у багатьох

іноземних державах являє собою вагому та важливу складову правотворчої і правозастосовної діяльності. Суб'єктами, які є компетентними здійснювати неофіційне тлумачення, може бути будь-який орган чи особа, що має спеціальні знання та досвід роботи у галузі права. Однак, дані суб'єкти під час здійснення неофіційного тлумачення норм права в обов'язковому порядку повинні дотримуватися певних правових принципів, а саме: обґрунтованості, чіткості, професіоналізму, науковості, змістовності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Неофіційне тлумачення правових норм являє собою дієвий, необхідний, важливий механізм у створенні ефективного і досконалого законодавства, а також сильної та стабільної системи права в цілому. Неофіційне тлумачення існує у нормотворчості не лише як процес з'ясування та роз'яснення чинних правових норм, які відповідним чином пов'язані із тими нормами, що приймаються, а й як інтерпретаційний процес, за допомогою якого здійснюється з'ясування і роз'яснення змісту та мети проектів майбутніх законодавчих актів. Сьогодні, на жаль, даному питанню вчені приділяють досить мало уваги, хоч в юридичній практиці такі випадки мають місце. Неофіційне тлумачення смислу проектів законодавчих актів має тісний зв'язок із правотворчою діяльністю та неабияк впливає на прийняття і ефективність функціонування, в майбутньому, норм, що стали основою при розробці даного проекту.

2. Головним завданням правозастосовної діяльності є пошук і знаходження чітких, обґрунтованих та змістовних відповідей на якусь конкретну проблему юридичного характеру. Враховуючи те, що кожна юридична проблема є індивідуальною, для її вирішення потрібно знайти особливий підхід. І саме в таких випадках на допомогу приходять неофіційне тлумачення, а точніше кажучи – інтерпретаційна діяльність відповідних суб'єктів даного тлумачення. Висновки таких фахівців, на рівні із висновками суб'єктів офіційного тлумачення, сприяють швидкому вирішенню існуючих юридичних казусів.

3. Досвід України у сфері неофіційного тлумачення норм права дуже схожий із досвідом іноземних держав, особливо романо-германської правової системи. Однак, практика вітчизняного тлумачення потребує ще розвитку та удосконалення.

ВИСНОВКИ

За результатами даного дослідження наведені теоретичні та практичні узагальнення щодо питання неофіційного тлумачення норм права та його впливу на правотворчу і правозастосовну діяльність. Також, було досліджено неофіційне тлумачення правових норм у зарубіжній доктрині. Зокрема, результатами цього дослідження стали наступні узагальнення:

1. Неофіційне тлумачення норм права – вид юридичного тлумачення, який полягає у з'ясуванні та роз'ясненні змісту і мети норм права, що здійснюють відповідні компетентні суб'єкти, а також ті особи, які не мають спеціальних знань та досвіду роботи у правовій галузі. Ознаками даного тлумачення є: неофіційне тлумачення є інтелектуальною діяльністю, має уточнюючий та опосередкований характер, ґрунтується на певних принципах, являє собою суб'єктивний процес пізнання. Принципами неофіційного тлумачення є: демократизм, точність, науковість, ясність, неупередженість, всебічність, однозначність, обґрунтованість висновків. Визначивши відмінність неофіційного тлумачення від офіційного, ми зробили висновки, що різниця між цими двома видами тлумачення полягає у їх обов'язковості та необов'язковості.

2. Дослідивши професійно-правове тлумачення як один з різновидів неофіційного тлумачення, ми прийшли до висновку, що компетентно-правове тлумачення – це тлумачення правових норм, що базується на відповідних професійних знаннях певних суб'єктів, які є фахівцями у галузі права. Компетентно-правове тлумачення поділяється на: доктринальне та компетентно-юридичне тлумачення. Доктринальне тлумачення полягає у здійсненні з'ясування та роз'яснення змісту правової норми ученими, працівниками науково-дослідних установ, навчальних юридичних закладів [9, с. 122]. Формою прояву даного тлумачення є різноманітні науково-практичні коментарі, експертні висновки, наукові публікації, монографії, дисертації тощо. Компетентно-юридичне тлумачення – це тлумачення, яке здійснюється

фахівцями у галузі права, тобто юристами-практиками, зокрема: суддями, прокурорами, адвокатами, редакціями офіційних юридичних журналів чи газет, кваліфікованими працівниками юридичних служб тощо [9, с. 122].

3. Вивчивши особливості компетентно-неправового та буденного тлумачення – видів неофіційного тлумачення норм права, ми зробили висновки, що компетентно-неправове тлумачення полягає у з'ясуванні та роз'ясненні певних правових норм суб'єктами, які мають спеціальну компетенцію, тобто вони є кваліфікованими фахівцями у суміжних до правової науки галузях, і які володіють відповідними знаннями у даних сферах діяльності. Зокрема, суб'єктами компетентно-неправового тлумачення можуть бути: біологи, екологи, медики, історики, економісти, журналісти, політики та інші. Буденне тлумачення – це процес, який полягає у з'ясуванні та роз'ясненні змісту (сміслу) правових норм і здійснюється будь-якими особами, які не мають спеціальної юридичної освіти чи практичного досвіду у правовій сфері, але вони можуть тлумачити зміст тієї чи іншої норми права на побутовому рівні, виходячи із власного життєвого досвіду та правосвідомості.

4. Неофіційне тлумачення норм права займає особливе місце у нормотворчій діяльності. Зокрема, воно є достатньо важливим під час прийняття нової правової норми, а також у випадку, коли виникає потреба у здійсненні з'ясування чи роз'яснення змісту та мети проекту відповідного законодавчого акта.

5. Неофіційне тлумачення норм права має велике значення для правозастосовної діяльності. Адже, суб'єкти даного тлумачення часто підмічають на перший погляд непомітні, але досить важливі деталі, які суттєво впливають або можуть вплинути на процес застосування (реалізації) норм права. Хоч висновки суб'єктів неофіційного тлумачення не мають обов'язкової сили, проте вони є досить важливою базою для офіційного тлумачення, а також відіграють важливу роль у юридичній практичній діяльності.

6. Неофіційне тлумачення в зарубіжній правовій доктрині являє собою вагомий та важливий складовий елемент правотворчої і правозастосовної діяльності. Суб'єктами, які здійснюють неофіційне тлумачення може бути будь-який орган чи особа, що має спеціальні знання та досвід роботи у галузі права. Однак, дані суб'єкти під час здійснення неофіційного тлумачення норм права в обов'язковому порядку повинні дотримуватися певних правових принципів, адже від цього залежатиме не лише результат тлумачення, а й ефективність інтерпретаційної діяльності в цілому. Досвід України у сфері неофіційного тлумачення норм права дуже схожий із досвідом іноземних держав, особливо романо-германської правової системи, проте, практика вітчизняного тлумачення потребує ще розвитку та удосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соцуро Л. В. Неофициальное толкование норм права. Учебное пособие. М.: Профобразование, 2000. 112 с.
2. Вопленко Н. Н. Толкование права. Монография. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2007. 126 с.
3. Котюк В.О. Теорія права. Види тлумачення правових норм. URL: http://adhdportal.com/book_3554_chapter_73_2_Vidi_tlumachennja_pravovikh_norm.html (дата звернення: 07.10.2021).
4. Крестовська Н.М. Теорія держави і права. Тлумачення норм права: суб'єкти тлумачення норм права. URL: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-gosudarstva-i-prava-krestovskaya-nm/1588-rozdl-18-tlumachennya-norm-prava.html> (дата звернення: 07.10.2021).
5. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підруч. Київ, 2013. 524 с.
6. Малента В. С. Неофіційне тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2010. 244 с.
7. Тодика Ю. Н. Тлумачення Конституції і законів України: теорія і практика: монограф. Харків, 2003. 328 с.
8. Осіпчук М. В. Неофіційне тлумачення: поняття та ознаки. *Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17–18 вересня 2021 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 10–12.
9. Осіпчук М. В., Бабков А. В. Професійно-правове тлумачення як один з різновидів неофіційного тлумачення. *Правова політика України: історія та сучасність*: матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Житомир, 8 жовтня 2021 року). Ж.: Житомирська політехніка, 2021. С. 120–123.
10. Євграфова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. С. 40–51.

11. Легенький М. І. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері освіти: дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2018. 513 с.
12. Рівчаченко С. В. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів як спосіб протидії корупції: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 195 с.
13. Голіна О. В. Договори про надання послуг у сфері господарювання: монограф. Харків, 2019. 200 с.
14. Васильєва В. А. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монограф. Харків, 2018. 616 с.
15. Джунь В. В. Соціологія конституційного права. Книга друга. Соціокультурні підстави європейського конституціоналізму: монограф. Київ, 2018. 598 с.
16. Висновок Ради науково-правових експертиз при Інституті держави та права ім. В. М. Корецького НАН України щодо рішення Київради від 03.09.2015 №943/1807. URL: https://inau.ua/sites/default/files/file/1703/vhidnyy_no317_vid_20.12.2016.pdf (дата звернення: 07.09.2021).
17. Всеукраїнський науково-теоретичний семінар «Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу» 20 грудня 2020 року. URL: <https://knute.edu.ua/blog/read/?pid=38663&uk> (дата звернення: 17.10.2021).
18. Теоретичний семінар «Правила посвідчення договорів відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення», проведений 22 вересня 2021 року URL: <https://nei-lawyer.com/portfolio/22-09-2021> (дата звернення: 07.10.2021).
19. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шевчука С.В. стосовно Ухвали Великої палати Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 26

Закону України «Про Національну поліцію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na10d710-18#Text> (дата звернення: 07.11.2021).

20. Окрема думка судді Конституційного Суду України Саса С.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf01d710-21#Text> (дата звернення: 17.09.2021).

21. Черевко. А. Кримінальні провадження за підробку медсертифікатів. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/kriminalni-provazhennya-za-pidrobku-medsertifikativ.html> (дата звернення: 07.11.2021).

22. Пахаренко О. Митні заходи захисту прав ІВ: законодавство, правозастосування, рекомендації. *Юридична газета*. 2021. № 16. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mitne-pravo/mitni-zahodi-zahistu-prav-iv-zakonodavstvo-pravozastosuvannya-rekomendaciyi.html> (дата звернення: 24.09.2021).

23. Завальний А. М. Особливості неофіційного тлумачення юридичних норм в сфері правового регулювання вищої освіти України. *Наука і правоохорона*. Київ. 2009. № 4. С. 163–164.

24. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. Київ: Парламентське видавництво, 2019. 101 с.

25. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ. Київ: Парламентське видавництво, 2018. 62 с.

26. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 № 187/98-ВР. Київ: Парламентське видавництво, 2018. 94 с.

27. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24.12.1993 № 3814-XII. Київ: Парламентське видавництво, 2015. 54 с.
28. Гіда Є. О., Білозьоров Є. В. та ін. Теорія держави та права. Види тлумачення норм права. URL: https://pidruchniki.com/1486011045089/pravo/vidi_tlumachennya_norm_prava (дата звернення: 07.09.2021).
29. Алексеев С. С. Общая теория права: учеб. Москва, 2008. 576 с.
30. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: посібник для студентів спеціальності «Правознавство». Київ, 1994. 174 с.
31. Марченко М. Н. Общая теория государства и права. Том 2. Теория государства. Москва, 1998. 622 с.
32. Гусаров С. М. Поняття та сутність правотворчості в Україні. *Правова система: теорія і практика*. 2015. № 3. С. 55–59.
33. Малента В. С. Неофіційне тлумачення норм права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 18 с.
34. Присяжнюк Д.А., Осіпчук М. В. Встановлення факту прогалин у законодавстві. *Механізми управління розвитком територій*: зб. наукових праць у 2 ч. Ч. 2. Житомир: Поліський національний університет, 2021. С. 56–58.
35. Лепіш Н.Я. Акти тлумачення норм права: питання теорії та практики [монографія]. Львів: Сполом, 2018. 250 с.
36. Саміло Г.О. Проблеми тлумачення правових норм : навч.-метод. посіб. Запоріжжя, ЗНТУ, 2017. 144 с.
37. Невзоров І. Л. Принцип законності в правозастосовній діяльності: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 196 с.
38. Калюжний Р. А., Тимченко С. М., Пархоменко Н. М., Легуша С. М. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ, 2007. 296 с.

39. Слинько Д. В. Основні риси та структура правозастосовної діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право.* 2015. № 20. С. 21–24.

40. Северінова О. Б. Правова доктрина та її застосування в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції. *Правовий часопис Донбасу.* 2019. № 4 (69). С. 32–38.